

भाग १

प्रदेश सरकार

आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय

नेपालको संविधान बमोजिम प्रदेश सभाले बनाएको देहाय बमोजिमको ऐन सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन गरिएको छ ।

सम्बत् २०७५ सालको ऐन नं. २१

बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना: सार्वजनिक स्थलमा भएका प्राकृतिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, पर्यावरणीय संरक्षण एवं प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरणका हिसाबले महत्वपूर्ण बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षण सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बान्छनीय भएकाले,

गण्डकी प्रदेशको प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद — १

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम "बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षण ऐन, २०७५" रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

(३) यो ऐन गण्डकी प्रदेश भर लागू हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,—

(क) "मन्त्रालय" भन्नाले गण्डकी प्रदेशको उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।

(ख) "स्थानीय तह" भन्नाले नेपालको संविधानको धारा ३०६ बमोजिमको स्थानीय तह सम्झनु पर्छ ।

- (ग) "बर, पिपल, समि र चौतारो " भन्नाले सार्वजनिक वा निजी वा जुनसुकै जग्गामा रोपिएको वा हुर्केको प्राकृतिक वा सांस्कृतिक महत्व भएका बर, पिपल, समि, लाकुरी, कदम, आँप आदि जस्ता रुख संरक्षण सम्बर्द्धन गर्दै सुस्ताउने, आराम गर्ने, गाउँ वा टोलको भेला गर्ने उद्देश्यले बनाइएको चौतारो सम्झनु पर्छ र सो शब्दले बर, पिपल, समि र चौतारो सँगै भएको कुवा, कुण्ड, पोखरी वा यस्तै अन्य प्राकृतिक वा सांस्कृतिक वा ऐतिहासिक महत्व भएको स्थल समेतलाई जनाउँछ ।
- (घ) "योजना" भन्नाले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको सरकारको प्राथमिकता प्राप्त योजनाको रूपमा स्वीकृत भएको सरकारी योजना वा निश्चित समयावधि पछि सरकारलाई हस्तान्तरण हुने गरी निजी क्षेत्रबाट वा सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा निर्माण भएको पूर्वाधार सम्बन्धी योजना वा सार्वजनिक उपयोगको वस्तु वा सेवा सम्बन्धी सडक, खानेपानी, विद्युत, खनिज जस्ता पूर्वाधार सम्बन्धी योजना वा राष्ट्रिय वा प्रादेशिक गौरवका योजनाको रूपमा तोकेका योजना सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद — २

बर, पिपल, समि र चौतारोको दर्ता र अभिलेख

३. सरकारको सम्पत्ति हुने: (१) सार्वजनिक प्रयोगमा रहेको जुनसुकै स्थानको बर, पिपल, समि र चौतारो स्थानीय सरकारको सम्पत्ति हुनेछ ।

(२) आफ्नो क्षेत्रभित्रको सबै बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षण गर्ने दायित्व स्थानीय तहको हुनेछ ।

(३) सार्वजनिक प्रयोगमा रहेको निजी स्वामित्वको बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षण गर्ने दायित्व स्थानीय तह र स्वामित्वमा रहनेको हुनेछ ।

४. दर्ता गर्नु पर्ने: (१) स्थानीय तहले यस ऐन बमोजिम आफ्नो क्षेत्रभित्रका बर, पिपल, समि र चौतारोको दर्ता किताब बनाई दर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(२) दर्ता गर्दा बर, पिपल, समि र चौतारोको ऐतिहासिकता, पत्ता लागे सम्म निर्माण गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम, ठेगाना, बर, पिपल, समि र चौतारोको भौगोलिक सूचना प्रणाली बमोजिमको अवस्थिति सहितको विवरण अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।

(३) बर, पिपल, समि र चौतारोसँगै कुण्ड, कुवा, पोखरी, माने, मौलो, देउराली, मन्दिर वा कुनै ऐतिहासिक वा पुरातात्विक महत्वको स्थल भए चारकिल्ला क्षेत्रफल खुल्ने गरी सोको अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।

(४) दर्ता किताबको ढाँचा अनुसूची-१ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद —३

बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

५. संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) स्थानीय तहले प्राकृतिक तथा ऐतिहासिक महत्वको कुनै बर, पिपल, समि र चौतारोलाई बिगान, मासुन वा हटाउन नपाउने गरी तोक्न सक्नेछ ।

(२) स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्र भित्रका बर, पिपल, समि र चौतारोको अवस्था हेरी हरेक वर्ष परीक्षण गरी काँटछाँट वा मर्मत वा वैज्ञानिक व्यवस्थापन वा अन्य आवश्यक व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(३) स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्र सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा बाधा पुगेका वा पुग्न सक्ने देखिएका वा जोखीमयुक्त अवस्थामा रहेका बर, पिपल, समि र चौतारोको आवश्यक काँटछाँट तथा व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

(४) स्थानीय तहले बर, पिपल, समि र चौतारोसँगै भएका कुवा, कुण्ड, पोखरीको समेत परम्परागत शैलीमा संरक्षण गर्नु पर्नेछ ।

(५) कुनै व्यक्ति वा संस्थाले आफ्नै खर्चमा सार्वजनिक जग्गामा बर, पिपल, समि रोप्न वा चौतारो तथा पोखरी निर्माण गर्न चाहेमा स्थानीय तहले सोका लागि अनुमति दिन सक्नेछ ।

(६) बर, पिपल, समि र चौतारो सँगै कुण्ड, कुवा, पोखरी, माने, मौलो, देउराली, मन्दिर वा कुनै ऐतिहासिक वा पुरातात्विक महत्वको सम्पदाको संरक्षण सो सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

६. बर, पिपल, समि र चौतारो नपर्ने गरी सम्भाव्यता अध्ययन गर्नुपर्ने: (१) योजनासँग सम्बन्धित प्रस्तावक वा आयोजनाले कुनै योजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गर्दा सम्भव भएसम्म बर, पिपल, समि र चौतारो नपर्ने गरी सम्भाव्यता र विकल्पहरूको अध्ययन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अध्ययन गर्दा बर, पिपल, समि र चौतारो हटाउनु पर्ने भएमा अति आवश्यक र न्यूनतम बर, पिपल, समि र चौतारो हटाउनु पर्ने विकल्पको छनौट गर्नु पर्नेछ ।

७. विकल्प नभए मात्र हटाउन सकिने: (१) यस ऐन बमोजिम दर्ता भएका बर, पिपल, समि र चौतारो काट्नु, मास्नु वा हटाउनु पूर्व देहाय बमोजिमको अध्ययन तथा सिफारिस समितिको सिफारिसको आधारमा मात्र गर्नु पर्नेछ -

(क) स्थानीय तहको प्रमुख वा अध्यक्ष वा निजले तोकेको वडा अध्यक्ष - संयोजक

(ख) डिभिजनल वन अधिकृत वा निजले तोकेको अधिकृत प्रतिनिधि - सदस्य

(ग) प्रमुख/अध्यक्षले तोकेको सम्बन्धित वडाको वडा अध्यक्ष/सदस्य - सदस्य

(घ) सम्बन्धित आयोजनाको प्रमुख - सदस्य

(ङ) सम्बन्धित स्थानीय तहको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत - सदस्य सचिव

(२) अध्ययन तथा सिफारिस समितिले स्थलगत निरीक्षण वा अध्ययन गरी प्रस्तावित स्थानीय तहको योजनामा कुनै कुरा परिमार्जन गर्नुपर्ने भएमा सो व्यहोरा खुलाई पुनर्विचारका लागि सम्बन्धित आयोजना प्रस्तावकलाई लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक प्राथमिकता प्राप्त र राष्ट्रिय तथा प्रदेशका गौरवका आयोजनामा सम्भाव्यता अध्ययन वा ड्रइंग, डिजाइन परिवर्तन गर्ने गरि अध्ययन तथा सिफारिस गरिने छैन ।

(४) योजना कार्यान्वयन गर्न बर, पिपल, समि र चौतारो हटाउन स्वीकृति पाएपछि आयोजनाले उक्त बर, पिपल, समि र चौतारो आफ्नै लागत खर्चमा हटाई, बर, पिपल, समिको कटान, मुद्दान र घाटगद्दी गरी सम्बन्धित स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

(५) योजना कार्यान्वयन गर्दा बर, पिपल, समि र चौतारो हटाउनु पर्ने भएमा सम्बन्धित संस्था वा आयोजनाले स्थानीय तहले तोकेको स्थानमा बर, पिपल, समि र चौतारो बनाई सम्बन्धित स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

(६) मुनाफा कमाउने उद्देश्यले कार्यान्वयन हुने योजनाको लागि बर, पिपल, समि हटाउनु पर्ने भएमा सोको पाँच गुणाको दरले नयाँ बर, पिपल, समि लगाई पाँच वर्ष संरक्षण गरी हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

(७) स्थानीय तहले सम्बन्धित आयोजनासँग बर, पिपल, समि र चौतारो हटाउँदा पालना गर्नु पर्ने शर्तहरू समेत उल्लेख गरी सम्झौता गर्नु पर्नेछ ।

(८) उपदफा(७) बमोजिमको सम्झौताका व्यवस्था सम्बन्धित आयोजनाले अनिवार्य रुपमा पालना गर्नु पर्नेछ ।

(९) स्थानीय तहले सम्झौताको पालना भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने वा गराउनेछ ।

(१०) बर, पिपल, समि र चौतारो हटाई नयाँ निर्माण गरे, नगरेको बिषयमा मन्त्रालयले स्थानीय तहसँग समन्वय गरी अनुगमन गर्न र सुधारका लागि आवश्यक सुझाव दिन सक्नेछ।

(११) उपदफा (१०) बमोजिम दिएको सुझावको पालना गर्नु त्यस्तो आयोजनाको कर्तव्य हुनेछ।

(१२) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त पूर्वाधार निर्माणका आयोजना कार्यन्वयन गर्न बर, पिपल, समि र चौतारो हटाउनु पर्ने भएमा आयोजनाले आफ्नै खर्चमा हटाउन सक्नेछ।

८. **उद्यान निर्माण गर्न सकिने:** (१) स्थानीय तहले बर, पिपल, समि र चौतारोको संरक्षण र विकासका लागि सो स्थानमा उद्यान निर्माण गर्न वा उद्यान निर्माण गरी बर, पिपल, समि तथा पोखरी सहितको चौतारोको निर्माण गर्न सक्नेछ।

(२) स्थानीय तहले उपदफा (१) अनुसारको उद्यान निर्माण गर्नका लागि इच्छुक कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई अनुमति दिन सक्नेछ।

(३) स्थानीय तहले यस दफा बमोजिम स्थापित उद्यानमा सर्वसाधारण सबैले प्रवेश गर्न पाउने गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

९. **बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षण समिति:** (१) प्रत्येक स्थानीय तहमा बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षणको व्यवस्था मिलाउन एक बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षण समिति रहनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको गठन देहाय बमोजिम हुनेछ:-

(क) स्थानीय तहको प्रमुख वा अध्यक्ष - संयोजक

(ख) स्थानीय तहको प्रमुख वा अध्यक्षले तोकेका एक जना महिला सहित दुईजना वडा अध्यक्ष/सदस्य - सदस्य

(ग) स्थानीय समाजसेवीबाट एक जना महिला सहित दुई जना - सदस्य

(घ) स्थानीय तहको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत -सदस्य सचिव

(३) समितिले आफ्नो कार्यविधि आफै तयार गर्नेछ ।

(४) बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) सार्वजनिक उद्देश्य वा पूर्वाधार निर्माणका आयोजनामा प्रयोग गर्ने बाहेक व्यक्तिगत प्रयोजनका लागि साबिकदेखि रही आएका बर, पिपल, समि र चौतारो मास्न, नास्न वा बिगार्न नपाइने,

(ख) संरक्षणको उचित व्यवस्था मिलाउने,

(ग) बर, पिपल, समि बूढो, पुरानो भएर जोखिमपूर्ण भएमा हाँगा काट्ने, मिलाउने वा अन्य व्यवस्था मिलाउने,

(घ) बर, पिपल, समि र चौतारोको आसपासका क्षेत्रमा नियमित सरसफाईको प्रबन्ध मिलाउने,

(ङ) सार्वजनिक स्थलमा बर, पिपल, समिको रुख रोप्न वा चौतारो बनाउन प्रवर्द्धनात्मक कार्य गर्ने,

(च) संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धमा मन्त्रालयलाई राय, सल्लाह, सुझाव दिने,

(छ) बर, पिपल, समि रोप्ने तथा चौतारो, पोखरी निर्माणमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने व्यक्तिको नाम उल्लेख गरी राख्न अनुमति दिने,

(ज) व्यक्ति, संस्था वा आयोजनासँग संरक्षण सम्बन्धमा आवश्यक समन्वय गर्ने,

(झ) चौतारो वा वृक्षको ऐतिहासिकता र वैज्ञानिक नाम सहितको विवरण सार्वजनिक गर्ने,

(ञ) मन्त्रालयले तोकेका अन्य कार्यहरू गर्ने ।

१०. **बर, पिपल, समि र चौतारो संरक्षण कोष:** (१) बर, पिपल, समि र चौतारो तथा पोखरीको संरक्षणको लागि प्रत्येक स्थानीय तहमा एक संरक्षण कोष स्थापना गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहाय बमोजिमको रकम रहनेछः-
(क) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तहबाट प्राप्त रकम,
(ख) स्वदेशी वा विदेशी व्यक्ति वा संघ, संस्थाबाट प्राप्त रकम,
तर विदेशी व्यक्ति वा संघ, संस्थाबाट रकम प्राप्त गर्नको लागि प्रचलित
कानून बमोजिम अनुमति लिनुपर्नेछ ।

(ग) बर, पिपल, समि र चौतारोबाट प्राप्त आम्दानी ।

(३) कोषको रकम देहायको कामको लागि उपयोग गरिनेछः-

(क) बर, पिपल, समि रोपन,

(ख) चौतारो निर्माण गर्न,

(ग) बर, पिपल, समि र चौतारोको वरिपरी कुवा, कुण्ड, पोखरी
निर्माण गर्न,

(घ) जीर्ण अवस्थामा रहेको चौतारो तथा कुवा, कुण्ड, पोखरी मर्मत
संभार गर्न,

(४) कोषको रकम उपदफा (३) मा उल्लेख भए बाहेकक अन्य काममा
उपयोग गर्न सकिने छैन ।

११. **जग्गा स्वीकार गर्न सकिने:** (१) कुनै व्यक्ति वा संस्थाले बर, पिपल, समि रोपन वा चौतारो तथा पोखरी निर्माण गर्न आफ्नो हक, भोगको जग्गा दान गर्न वा अन्य कुनै किसिमले स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थानीय तहमा प्राप्त भएको जग्गा स्थानीय तहले बर, पिपल, समि रोपन वा चौतारो तथा पोखरी निर्माण गर्ने बाहेक अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग गर्न पाउने छैन ।

परिच्छेद — ४

विविध

१२. **दण्ड सजाय:** (१) यस ऐन विपरितको काम कारवाही गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई प्रचलित कानून बमोजिम सजाय हुनेछ ।

१३. **सूचना तथा प्रतिवेदन:** (१) यस ऐन बमोजिम दर्ता गरिएका बर, पिपल, समि र चौतारोको अद्यावधिक विवरण आर्थिक वर्ष समाप्त भएको एक महिना भित्र स्थानीय तहले मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(२) मन्त्रालयले समय समयमा अधिकृत सहितको टोली खटाई यस ऐन बमोजिम दर्ता भएका बर, पिपल, समि र चौतारोको निरीक्षण तथा संरक्षणको व्यवस्था सम्बन्धमा अनुगमन गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम खटिएको टोलीबाट प्राप्त प्रतिवेदनमा औल्याइएका सुझावहरु कार्यान्वयन गर्न मन्त्रालयले स्थानीय तहमा पठाउन सक्नेछ।

१४. **करार सम्बन्धी व्यवस्था:** स्थानीय तहले बर, पिपल, समि रोप्न वा चौतारो, पोखरी निर्माण गर्न वा बर, पिपल, समि र चौतारोको संरक्षण गर्न कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाउन सक्नेछ ।

१५. **नियम बनाउने अधिकार:** यो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।

अनुसुचि-१
(दफा ४ को उपदफा (४) सँग सम्बन्धित)
दर्ता किताबको ढाँचा

बर, पिपल, समि र चौतारो दर्ता किताब

दर्ता नं.	नाम	ठेगाना	किता नं.	बर, पिपल, समि र चौतारो वर्गिकरण संकेत				रोपण / निर्माणकर्ता सम्पर्क	स्थापना मिति	कैफियत
				आकार संकेत नं.	प्रकार संकेत नं.	संस्कार संकेत नं.	रोपण/ निर्माणकर्ता सम्पर्क			
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

नोटः

महल १ : जिल्ला, स्थानीय तह र वडा खुल्ने गरी दर्ता नं. प्रदान गर्ने

महल २ : चलनचल्तीको नाम उल्लेख गर्ने । अन्य नाम भए सो समेत उल्लेख गर्ने ।

महल ३ : जिल्ला, स्थानीय तह, वडा नं. र ठाउँको नाम उल्लेख गर्ने । साथै भौगोलिक सूचना प्रणाली अनुसार अक्षांश, देशान्तर र उचाई (मि.) उल्लेख गर्ने ।

महल ४ : सम्बन्धित जग्गाको किता नम्बर उल्लेख गर्ने ।

महल ५ : आकारः

क) पाटो १. चारकुने चौतारी, २. वृत्ताकार चौतारी, ३. अन्य (उल्लेख गर्ने)

ख) पेटी १. एक पेटी, २. दुई पेटी, ३. तीन पेटी, ४. अन्य (उल्लेख गर्ने)

महल ६ : १. बर/पिपल/समी/नारेध्वर/लाकरी/कदम/धुपी वा आदी मात्र भएको, २. बर र पिपल भएको,

३. बर, पिपल र समी वा बर, पिपल र नोध्वर वा यस्तै भएको,

४. वृक्ष, चौतारी, पोखरी र पौवा भएको,

५. अन्य (उल्लेख गर्ने)

महल ७ : संस्कार:

१. सांस्कृतिक उद्देश्यले (कल्प/भाकल),
२. सामाजिक उद्देश्यले (विश्राम/कचहरी),
३. कृति स्मारक ध्येयले (चौतारी, पौवा र पोखरी),
४. अन्य (उल्लेख गर्ने ।)

महल ८ : रोपण/निर्माणकर्ता:

१. एकल पारिवारिक प्रयासमा,
२. सामाजिक प्रयासमा,
३. राजकीय प्रयासमा,
४. अन्य (उल्लेख गर्ने) ।

प्रमाणिकरण मिति: २०७५/१०/२७

आज्ञाले,
फणिन्द्र मणि पोखरेल
प्रदेश सरकारको सचिव